

УДК 159.9:32](075)

Траверсе Т. М.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології (м.Київ)

МИСЛЕННЄВІ СТРАТЕГІЇ РОЗУМІННЯ АКТОРАМИ ПОЛІТИЧНИХ ЗАДАЧ

У статті розглядаються психологічні особливості політичного мислення у процесі розуміння актором політичних задач. Йдеться про стратегіальну організацію мисленнєвої діяльності, зокрема про стратегії аналогізування, комбінування, реконструювання, універсальну, випадкових підстановок, стилізації, конструктів, символізації.

Ключові слова: мисленнєві стратегії, стратегії аналогізування, комбінування, реконструювання, універсальна, «випадкових підстановок», стилізації, конструктів, символізації

В статье рассматриваются психологические особенности политического мышления в процессе понимания актором политических задач. Речь идёт о стратегической организации мыслительной деятельности, в частности о стратегиях аналогизирования, комбинирования, реконструирования, универсальная, случайных подстановок, стилизации, конструктов, символизации.

Ключевые слова: мыслительные стратегии, стратегии аналогизирования, комбинирования, реконструирования, универсальная, случайных подстановок, стилизации, конструктов, символизации

The article deals with the review of psychological features of political thinking in the process of understanding political tasks by an actor. The essence touches upon strategic organization of thinking, in particular such strategies as analogizing, combining, reconstructing, universal, "casual substitutions", stylizing, constructs and symbolizing.

Keywords: thinking strategies, analogizing, combining, reconstructing, universal, "casual substitutions", stylizing, constructs, symbolizing

Актуальність. У контексті нинішніх військових подій на Україні по-іншому прочитуються висновки досліджень психологів Росії. Говорячи про російську правлячу політичну еліту М. М. Ракитянський зазначає, що вона «в умовах глобалізації водночас стає ще й інформаційною елітою, або інформаційно-політичною ... Завдяки інформаційним технологіям найбільш ефективним політичним бізнесом стало перетворення живої людської свідомості: індивідуальної, групової, масової ... – це вже революція. Вона якісно змінює взаємовідносини між політичними елітами і суспільством. Її наслідки ще не усвідомлені, і немає впевненості, що вони можуть бути усвідомленими у оглядовому майбутньому, оскільки формування свідомості завжди має двобічний характер: впливаючи на свідомість суспільства, правляча еліта неминуче міняє і свою. ... правлячий прошарок, створюючи і впроваджуючи нові установки і ціннісні орієнтації, формує якісно нову свідомість суспільства, відчуває себе творцем, близьким до Бога. Ейфорія творчості вкупі з безвідповідальністю забезпечує йому невидане задоволення від буденного життя. Безвідповідальний, а по суті, аморальний, стиль життєдіяльності стає взірцем для наслідування, в тому числі і за межами «інформаційної еліти», що підриває дієздатність суспільства ...» [7, С. 76-77].

Можливість політичної діяльності визначається тим, як саме людина усвідомлює політичну ситуацію та себе в політиці, у який спосіб і які саме проблемні ситуації політичного змісту актор продукує, готовий розв'язати та реально розв'язує. Оскільки, як говорив Г. Гурджієв «наша залученість до інших аспектів життя, особливо якщо вона неусвідомлювана, часто заважає правильному функціонуванню нашого інстинкту самозбереження» (Г. Гурджієв, 1935).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічний аналіз процесу розуміння політичної задачі у джерелах зустрічається достатньо рідко. Здебільшого йдеться про розуміння правди (В. В. Знаков); процес формування колективних переваг (предпочтений) у думках (мнениях) виборців на виборах (В. Ф. Петренко, О. В. Митина); сукупність всіх можливих станів (задачний простір), які демонструє суб'єкт у процесі прийняття рішення, розв'язання задачі (А. Ньюел, Г. Саймон Newell, Simon, 1972).

Осмислення політики в умовах суспільного процесу коливається від світу вигаданого до світу спізнаного, що виражається як зв'язок індивідуального існування особи із загальнозначущими фактами соціуму. У процесі розв'язання задач мислення містить два взаємопов'язані компоненти – розуміння й розв'язання (Л. Л. Гурова, В. В. Знаков, А. Б. Коваленко та ін.).

Метою статті – є визначення змісту стратегіальної організації розуміння акторами політичних задач.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Цілісний процес розв'язання задачі містить щонайменше два етапи: розуміння умов задачі та розуміння шуканої відповіді. Ці два аспекти розуміння мають прояв у достеменному з'ясуванні умов задачі, її сутності, відповідності відповіді та її адекватності. Між ними існує процесуальна «перемичка» (В. Моляко), тобто межа переходу від розуміння того, що задано, до розуміння того, що слід віднайти.

У нашому дослідженні встановлено, що вона у мікроструктурі виглядає як субпроцес, що складається щонайменше з чотирьох фаз: 1) функціонування в задачному просторі умов (костатація висхідних умов та їхнє уточнення); 2) селекція ознак, які виконують функцію опосередкування (опосередкувальний конструкт ознак, тобто перехід розуміння здійснюється завдяки спільному значеннево-смысловому конструкту, який має різне функціональне навантаження «до» і «після» - отже з'ясування його функції у першій частині та його переосмислення у частині «розуміння шуканого»); 3) структурування трансформаційно-модуючого конструкту; 4) закріплення значущих ознак та усвідомлення (яке можливе на всіх рівнях) шуканої відповіді.

Розуміння може бути у вигляді інсайту, здогадки, коли у свідомості залишається лише його результат, а процес «вхопити» майже неможливо. Проте навіть при розгорнутому процесі розуміння, адекватного осяяння може й не бути. «У 1920 році боротьбісти «саморозпустилися» і влилися до КП(б)У. Можливо, Грушевському та його колегам цей вчинок до певної міри слугував за взірець. (У дужках, однак, зауважимо: навколо цього вступу більшовики влаштували галасливу кампанію, хоча вже наступного, 1921 року, практично всіх, хто вступив до КП(б)У, було виключено. До того ж – паралельно із публічними закликами ленінського режиму до співпраці з боротьбістами – існувала секретна ленінська директива, що вимагала політичного знищення боротьбізму, але тоді про це мало

хто знав, окрім більшовицьких лідерів)» [12, С. 208-209]. І М. Грушевський цього не «відчув».

Установлення зв'язків між умовами задачі та ціллю складає процес розуміння. Спираючись на виявлені зв'язки заданого та шуканого актор може поступово виявити зміст невідомих елементів задачі та досягти розв'язку. Оперування даними для отримання розв'язку вважають розв'язанням. Сутність процесу розв'язання полягає у взаємопов'язаних уточненнях заданих умов задачі та переформулюванні її мети («розвиток розв'язання» за К. Дункером, 1965). При цьому ціль у політичній задачі є множинною, де кожна з них може стати домінантною та зумовити динаміку всього процесу розв'язання. «Розуміння умови містить елемент розв'язання у вигляді мисленнєвого оперування даними, а розв'язання передбачає глибше осмислення (розуміння) тих елементів задачі, якими суб'єкт оперує» [3, С. 93].

На основі системного підходу до проблеми розуміння, розробленого у школі В. Моляко ми виокремлюємо три компоненти, які детермінують процес розуміння: когнітивний, операціональний та регулівно-особистісний. А. Б. Коваленко зазначає, що «у ході розуміння задачі відбувається включення різних компонентів розуміння - когнітивного, операційного, регулятивно-особистісного – в регуляцію поведінки суб'єкта діяльності, своєрідність поєднання яких залежить як від суб'єктивно-особистісних характеристик, так і параметрів творчої задачі» [2, С. 82-83]. Услід за А. Б. Коваленко, Л. А. Мойсеєнко та ін. ми вважаємо, що когнітивний компонент розуміння політичної задачі складають знання, попередній досвід, суб'єктивні системи смислів; поняттєвий дискурс актора; операційний – мисленнєві стратегії (пошук аналогів, комбінування, гнучка стратегія, продуктивна стратегія); регулівно-особистісний – мотиви діяльності, індивідуально-психологічні особливості, тип особистості, властивості мислення, рівень інтелекту.

Когнітивний компонент є передумовою процесу розуміння політичної задачної ситуації. Когнітивною основою розуміння є знання. Дослідники єдині в тому, що мислення є похідним від наявних у досвіді знань. Йдеться про взаємодію системи знань з інформацією, яка надходить (Ю. В. Корнілов); зіставлення нових вражень з наявними знаннями (Г. С. Костюк); емпіричне або теоретичне знання, тобто про інформацію стосовно об'єкта (В. К. Нішанов); зв'язування отриманого знання з тим, які суб'єкт мав раніше (Н. Д. Левітов); об'єктивне, особистісне знання (В. В. Знаков); операціональне (або референтне) знання (Самурчай Р., Рогольски Ж., Рабардель П.) та ін.

З одного боку, відсутність необхідного і достатнього рівня знань про політику (обізнаності у політиці) зумовлює різного роду вади, хиби розуміння, аж до неможливості розуміння як такого. З іншого – належно сформований рівень політичних знань (як сталий конструкт) лише потенційно забезпечує розуміння наприклад, світогляд який пояснює політичну дійсність на основі певної ідеологічної концепції (ідеологією, за К. Марксом, як завжди неправильною, помилковою свідомістю). Суттєвим є динамічний аспект – способи актуалізації та структуризації потрібного знання і як результат – субсистема актуалізованих знань.

«Об'єктивність знання не передбачає того, що воно виникає поза пізнавальною діяльністю людини; весь ідеальний зміст знання – це і результат

пізнавальної діяльності суб'єкта, і відображення буття», - писав С. Рубінштейн. Об'єктивний зміст знання є відображеним змістом предмету. Але лише заломлюючись через внутрішні умови пізнавальної діяльності суб'єкта, який здійснює пізнання, зміст предмету стає об'єктивним змістом знання, входить до системи знань суб'єкта і визначає його поведінку. «Зовнішні умови діють через посередство внутрішніх умов, утворюючи з ним єдине ціле», де «внутрішній» відображує вибірковість по відношенню до предмету своєї активності [8, С. 9]. При цьому, як зазначав О. Леонтьєв, діяльність не спонукається зовнішнім предметом, а предметність є потенційною діяльністю, яка має бути суб'єктом відтворена (А. А. Леонтьєв, 1983).

Виокремлення предмету розуміння у процесі політичного мислення може бути тимчасовим, ситуаційним утворенням, яке зумовлюється актуальним досвідом розв'язування задач. Водночас характеристики розв'язуваних задач, які постійно відтворюються в актах думки зумовлюють типовість вибору предмету як стійкої характеристики мислення (що має прояв у політичних стереотипах, установках, аттитудах та ін. [11, С. 75-83].

У політичному житті соціуму здебільшого виникають нестабільні, нестійкі процеси, які призводять до того, що задумане і сплановане розвивається зовсім в інший спосіб, підкоряючись якимось своїм самоорганізаційним началам. ... випадковість є не чимось побічним, другорядним, а навпаки стійкою, характерною властивістю, умовою існування і розвитку суспільної системи [6, С. 128].

Функціонування специфічних знань у розв'язанні політичних задач з конкретних субпредметних областей політики услід за Р. Самурчай ми позначаємо терміном операціональне знання (або референтне). Операціональне знання структурно містить предметне та процедурне. Йдеться про знання про релевантні ознаки та їхні неявні прикмети (які зберігаються для використання у майбутній пізнавальній ситуації) та про знання про процедури обробки ознак в рамках конкретної предметної області. Існує динамічний взаємозв'язок між розв'язанням проблеми і знанням про її предметну специфіку: нове знання конструюється у ситуаціях розв'язання проблеми засобами зворотного зв'язку про результати перетворення предметного змісту, а утворення нових понять і встановлення нових відношень дає змогу аналізувати і розв'язувати нові проблеми [9]. Виникнення та засвоєння нових знань пов'язане із ситуаціями «знання про незнання»; усвідомлення суб'єктом набуття знань на основі їхнього продукування з наявного дискурсу та перехід до ситуації «знання про знання».

Ситуаційне виокремлення предмету політичного мислення зумовлюється тим, що мисленнєві операції, які вже первинно функціонують у персональному досвіді, структуруються (розташовуються у потрібній послідовності). Вони діють подібно до когнітивного модуля: операції, які їх складають заново вибудовуються для розв'язання нової проблеми [5; 14]. Організуючими принципами перебудови і комбінування знань слугують стратегії та тактики.

Дослідження процесу розуміння політичних задач відбувалося у трьох групах акторів: 1) діючі депутати різних районних рад (87 осіб); 2) студенти різних факультетів університету імені Тараса Шевченка (1095 осіб); 3) пересічні актори (267 осіб).

Розуміння політики відбувається у процесі оперування уявленнями, образами, поняттями. Проте мисленнєва діяльність політиків не є достатньо

ефективною. Це має яскравий вияв у операціональному компоненті розуміння політичних задач. Наявність широких та структурованих знань, пов'язаних з ними тактичних процедур їхньої актуалізації, а також стало функціонуючих домінуючих стратегій (що має прояв у напрямках думки та звичних способах перетворення інформації у депутатів) не гарантують продуктивності у ситуаціях раптової і суттєвої модифікації умов задач (48,2 %). Радше обмежують діапазон виборів, гальмують динаміку процесу розуміння (34,4 %), що співзвучне із дослідженнями П. Френча та Р. Стернберга стосовно складності у трансформації операціональних схем (когнітивних модулів) при виконанні завдань [15]. Або ж призводить до самостійного переформулювання задачі, тобто по-суті постановки нової проблеми (18,3 %). Яка може бути у різний спосіб уточненою (за домінуючим значенням, смыслом та ін., що потребує окремого дослідження).

Нами виявлено сталі тенденції щодо зв'язку між рівнями усвідомлення умови та рівнями розуміння відповіді (рівні розуміння взято за А. Б. Коваленко). Зокрема, у групі пересічних акторів рівень розуміння умов лише у 37,2 % випадків співпадає з таким же рівнем розуміння відповіді. Загальна тенденція полягає в тому, що чим нижчим є рівень розуміння умов задачі (впізнавання, накладання алгоритмічного смислу), тим чіткіше він корелює з таким же рівнем розуміння шуканого.

Високий рівень розуміння умови (19,8 %) не завжди призводить до відкриття прихованих смислів (тобто найвищого рівня розуміння). В одному варіанті, переважно відбувається лише часткове розуміння шуканого у задачі. Проте актор усвідомлює ще чималий шерег умов, дискурсів, чинників, зрештою контекстів (формулює блоки підзадач) та «нехватку» інформації щодо їхнього розкриття (8,6 %). У другому варіанті (4,11 %) йдеться про хибне розуміння (за В. В. Знаковим), коли конструюється завершена мисленнєва модель ситуації, проте достатньо відірвана від політичної реальності. Тобто радше теоретичний прогноз ніж проект, де основним системотвірним чинником є мотиваційна складова актора (ідеологічна, економічна та ін.) У третьому варіанті (3,37 %) наприклад, аналогія «як метод», а не стратегіальна тенденція зумовлювала одразу розкриття прихованих смислів політики. Наприклад, у задачі «охарактеризувати політичний стан України в даний час» відповіддю було прислів'я: «Пани б'ються – у холопів лоби тріщать» – з приводу подій осени-зими 2013/14. Цим хотіли підкреслити, що дії в обох випадках майданів були спеціально організовані, що свідчить про відкриття нехай і не всіх, але прихованих смислів політики. В усіх інших випадках яскравих закономірностей не встановлено, хоча це могло б стати проблемою для окремих наукових пошуків.

Досліджуючи особливості розуміння умов політичної задачі було виявлено підходи. З ними пов'язані особливості інтерпретації подій акторами. Їх умовно можна поділити на синтетичний, аналітичний, аналітико-синтетичний, інтуїтивний, суб'єктивіський.

Синтетичний піхід до проблеми властивий політикам, які намагалися: а) розкрити («схопити») її загальну сутність (наприклад, «знайти хто винен»; «хто дав гроші», «для чого відбувається все?»); б) виокремити основну подію вважаючи її системотвірною; в) інтерпретувати структурні складові сюжету умови навколо стрижневої ідеї.

Про аналітичний підхід йдеться тоді, коли актором об'єднувалися окремі

деталі. Вони виокремлюються першими, серед яких: а) не завжди є найсуттєвіші; б) суттєві але поодинокі, неорганізовані у цілісну модель; в) відбувається на різних рівнях – перцептивних образів, уявлень, понять.

Інтуїтивний підхід представлений домінантним ірраціональним виміром політичної ситуації. Йдеться про здогадку, інсайт. Це має прояв як неможливість чітко вербалізувати пояснення в поняттях, чому така інтерпретація, проте переконаність, «відчуття, що так правильно», так зване безпосереднє інтелектуальне знання.

Про суб'єктивіський підхід йдеться тоді, коли актором приписується свій сенс, а момент «впливу типу задачі» є майже відсутнім (залишається лише тема роздумів). Розуміння виходить за межі окресленої умовами ситуації та не обмежується «жанровими, стилістичними, культурними, історичними» та іншими рамками політичної ситуації.

Аналітико-синтетична – функціонує як соціально-політична рефлексія. Це має вияв у «триманні поліконтекстуальності» політичної ситуації; у діалогічності розуміння, аж до продуктивного залучення негативних чинників ситуацій, які починають діяти на користь останньої (30 січня 1922 року Політбюро ЦК КП(б)у, розглянувши питання «Про групу Грушевського (Грушевський, Чечель, Христюк)» ухвалило: «Доручити т. Раковському з'ясувати за кордонним питання про можливість приїзду на Україну групи Грушевського». ... всі сходилися на тому, що в разі повернення, вони не повинні займатися політичною діяльністю і що сам факт повернення слід використати для розколу української політичної еміграції. ... Левицький пропонував: «Відбити великі сили, які профільтрувати і відправити сюди, а інтелігенцію групи зміновіхівців використовувати лише для розколу еміграції, пускати ж їх сюди не варто») [12, С. 215].

Операційний компонент розуміння творчих задач, – зазначає Л. А. Мойсеєнко, – забезпечує оперування наявними у суб'єкта знаннями, співставленням нової інформації з наявною системою знань, засвоєнням нової інформації; він включає методи виокремлення смислу задач. Процес розуміння частіше всього описують за допомогою тих самих операцій, що й будь-який мисленнєвий процес. Однак, в пошуковому процесі взагалі, та й в процесі розуміння зокрема, важливу роль відіграють не стільки безпосередньо самі операції, як суб'єктивні переваги в їхньому використанні – стратегії досягнення мети» [3, С. 68-69].

Розглядаючи системність функціонування стратегій слід зауважити, що вони мають прояв у різних іпостасях: як мисленнєва дія, форма, метод, стратегія, здібність. У дослідженнях Г. Я. Буша, С. М. Василейського, В. С. Лозниці, І. П. Мамікіна, В. О. Моляко та ін. здійснено спроби їхньої класифікації. Йдеться про прояви, так звані градації явища аналогії, які мають такий зміст.

В основі аналогії як дії лежить перенесення. Об'єктами переносу можуть бути модель і прототип. Серед видів моделювання виокремлюють функціональну (встановлюється аналогія між функціями; аналогія у просторі, часі, між функціями, між узагальненими характеристиками; 2) комплексне тобто синтез попередніх; 3) приблизне моделювання, де залишають поза увагою малосуттєві чинники (що в політиці є неприпустимим) або моделюють їх приблизно (у політиці все має люфт приблизності).

Як форма мислення «умовивід за аналогією» існує як перенесення інформації від об'єкта до об'єкта з метою встановлення схожих властивостей і у випадку наявності цих схожих властивостей). Спирається на принцип тотожності, який визначають за критеріями характеру ознаки (який переноситься), характеру отриманого висновку. Важливою є міра близькості природи порівнюваних предметів; рівень абстрагування; міра точності між порівнюваними предметами (зокрема, використання прототипів зі інших сфер життя).

Найбільш високою формою мислення є «метод аналогії». Етапами застосування методу аналогії є формулювання вимог до передбачуваного прототипу; пошук і вибір прототипу; встановлення системи схожих властивостей в об'єкті та прототипі; перенесення (екстраполяція) інформації з досліджених об'єктів на невідомі; завершує все – умовивід за аналогією.

Як стратегія пошуку аналогів є системою особистісно і задачно зумовлених дій, в яких домінує тенденція до суб'єктивних переваг одних дій іншими (В. О. Моляко), тобто та сама стратегія аналогізування має ряд специфічних особистісних і ситуаційних модифікацій. Наприклад, політик шукає аналогії саме в структурі ситуації, у функціях, виокористовувати максимально близькі аналогії або складно опосередковані тощо. Про стратегію аналогізування йдеться в контексті такого мисленнєвого процесу, коли ясно, що в його основі лежав метод аналогії. Йдеться про мисленнєві дії, які полягають у спрямованості на пошук аналогів при особистісних перевагах, яке опосередковане відповідним умінням (тобто здібністю до аналогізування).

Аналогізування як мисленнєва тенденція ґрунтується на усвідомленому еталоні з минулого досвіду. Він є тим стрижнем, навколо якого розгортається організація задачного простору, порівняння, пошук однакових властивостей з інших, вже розв'язаних ситуацій, та прийняття рішення щодо подібного виходу із наявної проблеми. Така типовість політичного мислення та розуміння політики може виникати на ґрунті сформованих соціально-політичних установок (ідеологічних переконань), стереотипів (наприклад, пов'язаних з архетипами несвідомого), суб'єктивних переваг, зумовлених, наприклад приналежністю до конкретних (явних та прихованих) політичних груп. Йдеться про вибір певної ознаки предмету або його елементу та ставлення актора до предмету (наприклад, емоційно-естетичне ставлення).

Проте можуть бути ситуації, коли при порівнянні проблем у результаті процесів диференціації та інтеграції суб'єктивного досвіду виникає рішення діяти від супротивного досвіду. Таке реконструювання досвіду можливе за умов надання іншого значення та смислу компонентам ситуації, інколи периферійні, мало або незначущі ознаки, залежно від контекстуальних інтерпретацій можуть виявитися більш суттєвими, ніж вже нормативно напрацьовані, що свідчить про стратегію реконструювання.

Розуміння у формі інтелектуальної діяльності комбінування полягає у аналізуванні, порівнянні та спеціальному (творчому) синтезуванні – доборі виокремлених ознак, рис. Вони перетворюються та виступають у нових відношеннях, будучи зумовленими ідеєю та висунутим задумом розв'язання.

Універсальна стратегія має прояв у дії трьох вищезгаданих стратегій, їхньому рівномірному співвідношенні, проте з різною ієрархізацією. Вона ще має назву «змішана стратегія», проте як і будь-яка стратегія вона функціонує як

цілеспрямовані мисленнєві дії, які підпорядковуються загальній ідеї.

Розуміння може досягатися шляхом «спроб і помилок», коли незатребуваним залишається досвід (в силу різних обставин – невизначеності ситуації, змінених станів свідомості, некваліфікованості та ін.). Характерним для такої стратегії є відсутність плану, задуму, послідовності, спрямованості пошуку, вибору та структурування на початку якихось орієнтирів. Тобто не йдеться про якусь закономірність, радше про хаотичність, стохастичність, коли зміни у мисленні мають випадковий характер, інтелектуальна поведінка переважно є вірогіднісною, а не детермінованою (що здебільшого характерне для осіб, які «далекі від політики» або у ситуації перебування політичності/аполітичні).

Політична дійсність здебільшого справляє враження домінування саме такої мисленнєвої форми інтелектуальної діяльності у акторів, що інколи функціонує на межі норми і патології. «Перманентна внутрішня амбівалентність, - пише Ю. Шаповал про М. Хвильового, - психологічний розлам, гра, що її спробував вести письменник із системою та (зрештою) із самим собою. Ця гра виявилася фатальною ... Розуміння ... далеко не всім зрозумілих тенденцій і небажання перетворюватись на знаряддя омани періодично «вихоплювалось» у експресивно-трагічних і суїцидальних настроях Хвильового» [13, С. 130].

У традиції стратегіального підходу стосовно візуального мислення йдеться про стратегії стилізації та конструктів [10, С. 155], які також мають прояв у політичному мисленні. При застосуванні стратегії стилізації створення візуальних образів-концептів відбувається схематизація образу, його символізація, «спрощення», до рівня «первинного синтезу». У політиці це існує у мистецтві політичного плакату, кіномистецтва та ін. Йдеться зокрема, про графічні образи (картини художників, листівки, плакати із зображеннями окупованих територій; карти існування народів у різні часи, що зумовлюється ідеологічними настановами), медіа-образи. Розуміння політики завдяки застосуванню цієї стратегії досягається тоді, коли «карта-шлях» перетворюється на «карту-огляд». Проте створення образів у політиці за стратегією стилізації можливе завдяки застосуванню інших субвидів мислення (зокрема у синтетичних видах мислення мистецького спрямування). Наприклад, музичні образи царя Бориса Годунова, боярина Василя Шуйського, самозванця Григорія Отреп'єва, створені М. П. Мусоргським; козака Карася – С. С. Гулаком-Артемовським; князя Ігора, Володимира Галицького, хана Кончака – О. П. Бородіним та ін.).

Стратегія конструктів (за С. М. Симоненко) зумовлюється домінуванням «операціональних компонентів, наприклад, динамічне поєднання ліній, форм, кольорів, їх ритм, деталізованість, співвідношення. Характерним є створення «складених» (конструктивно складних) і динамічних візуально-мисленнєвих образів». У політиці це може бути наприклад, політична карикатура; політичні гасла: «Полетарі всіх країн – єднайтеся!», «Народ і партія – єдині!»).

Висновок. Досліджуючи структурно-функціональні особливості усіх згаданих стратегій нами виокремлено стратегію символізації, як метастратегію політичного мислення, що й стане предметом наших подальших розвідок.

Список використаних джерел

1. Знаков В. В. Понимание в познании и общении / В. В. Знаков. – М.: ИПРАО, 1994. – С. 237 с.
2. Коваленко А. Б. Психология розуміння / А. Б. Коваленко. – К.: Геопринт, 1999. – 184 с. – С. 82-83.

3. Мойсеєнко Л. А. Стратегії творчого математичного мислення студентів технічного ВНЗ / Л. А. Мойсеєнко // Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / За заг. ред. В. О. Моляко. – К. : «Освіта України», 2008. – С. 54–102.
4. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены) – Валентин Алексеевич Моляко. – К. : «Освіта України», 2007. – 388 с.
5. Нгуен-Ксуан А. Умозаключения и стратегии задач / Нгуен-Ксуан А., Жинь Шао // Вопросы психологии. – 1997. – №1. – С. 82-98.
6. Петренко В. Ф. Психосемантический анализ динамики общетвенного сознания: На материале политического менталитета / В. Ф. Петренко, О. В. Митина. – 2-е изд. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 214 с. – С. 128.
7. Ракитянский Н.М. Портретология власти : Теория и методология психологического портретирования личности политика / Н. М. Ракитянский. – М. : Наука, 2004. – 264 с.
8. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1957. – С. 9.
9. Самурчай Р. Развитие индивидуальной и коллективной компетенции и инструментальная деятельность в производственных ситуациях / Самурчай Р., Рогольски Ж., Рабардель П. // Иностранная психология. – 1996. – № 6. – С. 34-43.
10. Симоненко С. М. Візуально-мисленнєві стратегії та механізми візуального мислення С. М. Симоненко // Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. – К. : «Освіта України», 2008. – С. 103-159.
11. Траверсе Т. М. Політична психологія : навч. пос. / Т. М. Траверсе. – К. : Парламентське вид-во, 2013. – 240 с.
12. Шаповал Ю. І. Михайло Грушевський / Юрій Шаповал, Ігор Верба. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 352 с.
13. Шаповал Ю. І. «Цар і раб хитрощів». Доля Миколи Хвильового у світлі справи-формуляра / Торкнутись історії / Ю. І. Шаповал. – Київ – Дніпропетровськ : Парламентське видавництво, «Ліра», «Ткума», 2013. – 504 с.»С. 128–161.
14. Halford G. S. Children's understanding: the development of mental models / Halford G. S. – N. Y.: Erlbaum, 1993.
15. Frensch P. Expertise and Intelligent Thinking // Sternberg R. J. Advances in the Psychology of Human Intelligence / Frensch P., Sternberg R. – N. Y. : Erlbaum, 1989. – P. 157-158.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 005.73

Трофімов А. Ю.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології розвитку (м.Київ)

Бондар Ю. І.

Голландська компанія Levi9 IT Sources, психолог з підбору персоналу (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КАПІТАЛ В ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглянуто поняття психологічного капіталу, надано його теоретичний аналіз та розкрито головні характеристики, а також визначено роль і місце психологічного капіталу в межах організаційної психології. Представлено результати первинної апробації опитувальника для виміру психологічного капіталу.

Ключові слова: психологічний капітал, організація, лояльність, самоефективність, надія, оптимізм, життєстійкість